

היקום של בתי החולים

יחזקאל נפשי: פני עצמי, חלק ב', הוצאת עמדה 2015, 466 עמ'

בשנים האחרונות, אולי כתוצאה מהפער בין החשיפה התקשורתית של משוררים "מצליחים", לבין מכירות ספרי השירה בפועל, עוברים משוררים ומשוררות רבים ורבות לכתוב פרוזה (לא ששם מצב המכירות בעבור סופרים מתחילים מזהיר). רבים אינם צולחים את המעבר - סירתם מתנפצת איפשהו בדרך, בנסותם לבנות נרטיב. יחזקאל נפשי, משורר מוערך, הצליח במלאכתו, בין השאר בגלל הבחירה בז'אנר הממואר הביוגרפי, ההולם משוררים. 'פני עצמי' הוא טרילוגיה שאפתנית המונה למעלה מאלף עמוד, ובלי ספק היתה נתרמת מניפוי לא מבוטל. על אף את החלק הראשון שלה התקשיתי לצלוח. על אף תיאורי מקום יפהייים, שכן נפשי מיטיב לתאר נשמת אפם של מקומות בספציפיות חכמה, הרי שהתוכן ההגותי ששאב מהגות יהודית ונוצרית ומזרחית-הודית, בצירוף סיפורים על נערות ואהבות, שמזכירים מדי את כתיבת פנחס שדה, לא תפס אותי. אבל לא כן כאשר לחלק ב' של הטרילוגיה, שמעניין בהרבה, לטעמי.

כתיבתו של יחזקאל נפשי עוררה הדים רבים, זכתה בקוראים, אבל נתקלה גם בטענות לגבי אפיגוניות - העתקה - מפנחס שדה ומט' כרמי. אולי ההאשמה מופרזת, אבל אי-אפשר להתעלם מההשפעה, השפעת יתר, יש להודות, כנראה מבלי דעת. גם בפני עצמי חלק א', בין השאר בעיסוק הרב בטבע ההווה, האינדיווידואל, האחדות עם הטבע, החיפוש הרומנטי אחרי עלמה על-ארצית, ושפה גבוהה למדי, מעל שפת הדיבור, יש זיקה בין כתיבת נפשי לזו של שדה, בהחיים כמשל ועוד. אבל זיקה זו בלטה והפריעה יותר בחלקו הראשון של האפוס של נפשי, שכן התמטיקות היו דומות. "בעייה" נוספת המעוררת התנגדות ביצירת נפשי, היא הפרופיל התקשורתית הגבוה שלו - עורך חשיפה במדורים ספרותיים אבל גם במדורי רכילות הפכה את המשורר והסופר ל"תופעה" תקשורתית, שלא בטובתו. כך נוצר ניגוד לכאורה בין נפשי האמן המופנם, המבקש להעמיק חקור אל היישות, הטבע והאלוהים, לבין דמותו הציבורית, שהגדישה לא פעם את הסאה בשיתוף פעולה עם המדיה השטחית מטבעה.

פני עצמי הוא ממואר אפי ארוך, הפורש סיפור התבגרות של נער יוצא דופן ברגישותו, אוהב אדם, ופגוע גופנית בשל מחלה מולדת. זהו רומן אוטוביוגרפי המבקש לתפוס את כוליותה של ההווה דרך נקודת המבט של אדם יחיד. בחלקים הטובים של היצירה ממריא הסופר, ונפשי בהחלט ראוי לתואר זה, לעמודים של יופי חי, חכם וטבעי, הנובע מקרביו של היוצר-אמן. בדומה לדיקון עצמי טוב, שהמתבונן בו אינו מתעניין במידת הזהות בין הצייר ליצירתו, כי היצירה כבר התעוררה לחיים ויש לה דופק משל עצמה. ובהתאם - שם האפוס הוא 'פני עצמי'. בחלקים אחרים, האני-המספר, המתודה, אינו מצליח להפוך את חייו לזהב ספרותי, לבצע טרנספורמציה של הביוגרפיה, והקורא נותר עם יומן וידוי, ארכני מדי, כמעט נרקסיסטי.

פני עצמי נכתב בהמשך למסורת ארוכה של ספרי וידויים, סוגה שנקט כבר במאה הרביעית אוגוסטינוס הנוצרי. בהמשך, במאה השמונה-עשרה, בחר בסוגה זו גם החילוני המושבע ז'ן-ז'אק רוסו, שבבוידוייו קרא תיגר על הפורטיטיות של החברה בת זמנו. בכל אופן, הז'אנר הווידויי הזה אפקטיבי ורווח בסיפורי הקדושים - בעיקר נוצרים, שהפכו למופת, אבל גם בני דתות אחרות. הקדושה של הכותב נובעת ממעשיו הטובים, מיכולת התבודדות, דבקות בדת ועינויי נפש. בספרותנו אנו הושפע מהז'אנר גם הסופר הנפלא יותם ראובני, והוא אכן נפגש עם הסופר נפשי באחד מקטעי פני עצמי חלק ב'. השפעה נוספת שניכרת בטקסט היא של ההוגים-סופרים האמריקאים הגדולים, סופרי המרחבים הגדולים כאמרוסון, והנרי דייוויד ת'ורו.

והנה, בכרך השני שלפנינו, חל מפנה. נפשי כסופר, וגם כמשורר למעשה, הוא כאמור אמן התיאורים הפרטניים שמהם ממריאה איזה אמירה. הוא אוהב את הספיציפיות של מקומות כמו 'בית יד לבנים' או בריכת שכטר בעיר הולדתו פתח תקווה. המפנה נובע מהגעטו של הסופר לתיאור החלק הקשה בחייו - מאבקו במום המולד שסיכן חייו בלידתו, והקשה עליו בילדותו עד שסדרת ניתוחים מורכבים חילצה אותו מהסכך. לא מרבים לכתוב על אנשים חולים, והחברה בכללותה איננה מעוניינת לראותם. משום כך הם סגורים במסודות שונים עד שיחלימו או יעברו מן העולם. תומס ברנהארד, הסופר האוסטרי הנפלא והזועם, הרבה לכתוב על בתי הבראה, בממוארים שתיעדו את מחלת הריאות שסבל ממנה כל חייו, וכמובן, ישנו הר הקסמים הנודע לתומאס מאן.

הייחוד של פני עצמי בהקשר זה הוא בהתעקשות לא להסיר מבט מהפרטים הקטנים והמכאיבים ביותר בתהליך הריפוי - ניתוח אחרי ניתוח, כאב אחרי כאב, חרף הסכנה לאבד קוראים מדי עמוד. יציאות והפרשות, כאב פיזי מאפס רצון לחיות, הצד האפל או ה"מלוכלך" של הקיום - אלה נחשפים מתוך התבוננות אמיצה וקרת רוח שבדיעבד, אחרי שהדובר שרר את התופת. ועם זאת, נפשי מוצא יופי רב גם בכיבים של בתי החולים, במקום בו ילדים מתפתלים מכאב חסר שחר. החיים והמוות שלובים זה בזה בחלק ב' של 'יצירה זו, מתוך הבנה מעמיקה של חיה היודעת טוב בהרבה מאדם על הקיום וסיומו, בפשטות.

מטבע הדברים של גוף טקסט כה גדול, יש תנודות מהירות ברמת הכתיבה. הספר מתחיל ב"זוהי עת לא קלה עבורי. בה אני כותב שורות אלה... איני בטוח במעשי עוד. כספי אוזל במהירות מרדיגה ואני מגיח כי אאלץ לנטוש את ביתי... מדוע לכתוב על אודות הכאב והמצוקה, על מסכת הייסורים, על האובדן, תחת לכתוב על חמורות החיים ויופיים?" - פסקה זו חסרה לטעמי טרנספורמציה אמנותית, ונוצרת קובלנה פרטית מדי של אמן, גם אם היא מתארת מצב נכוחה. גם האזכור של גדולי האמנים בעמוד הבא, מתוך זיקה אפשרית לכותב הדברים, אינו מיטיב עם הצניעות המאפיינת את כתיבת נפשי במיטבה. כך ההכללות שאינן נטועות בקונקרטיות משכנעת נותרות ריקות.

אבל דווקא המחלה המתוארת בפירוט כמעט מביך, אמיצה בחשיפתה ("עיקר מחלתי היתה מעין סתימת מעיים כוללנית. נולדתי ללא מעי גס תחתון ופי הטבעת לא היה קיים בגופי") ומאפשרת לנפשי להיות מקורי. הוא מתאר את העולם האכזר שבמרחביו מופקר האדם החולה:

"הרופא הוא הרבה מעבר לאדם. כל שכן אין הוא אדם פשוט. אך אלוהים! לעיתים כל אותם רופאים מתבוננים בנו ואינם רואים אלא חיה פצועה, טעונת תיקונים ושיכלול... קשה היה לי לשמור על צלם האדם שבי במחיצת כל אותם רופאים שבדקוני... קשה היה להאזין לקולותיהם האדנותיים... ואני מוטל עירום למחצה על שולחן הבדיקות המתכתי בקור העז, מתפתל בעוני, כמעין גוש בשר עגמומי שהוא אינו אלא תערובת עצובה של כלי דם ואיברים חשופים... רצייתי

הפנימי... " - התוכן מעורר הזדהות, אבל הניסוחים בנאליים. נפשי מתאר עצמו כמי שנולד מחדש אחרי סדרת הניתוחים, והמוטיב של לידה מחדש עובר היטב בספר. אבל כאשר הסופר כותב על עצמו בגוף שלישי, כשחקן כדורגל החולק שבחים לעצמו, הדברים צורמים: "יחזקאל נפשי נולד בלידתו הגשמית בפעם הראשונה בשלהי שנת 1977 ומת, ואילו שוב, בבית החולים, שנים אחרי כן, בתקופה זו עליה אני כותב, נולד מחדש בלידתו הרוחנית..."

אסיים בהתייחסות לכמה מהקטעים היפים בספר, בהם עוסק הסופר במחלה, בכאב ובתיאורים ספציפיים. כאן אין כל מודל להישען עליו, פילוסופי, הגותי או דתי, שכן לא רבים האנשים שנולדו עם אותו פגם מולד שמתאר נפשי, ולכן התיאורים ייחודיים, חד פעמיים:

"התבוננתי מטה לבטני, מתנשם במהירות, בעוד האחות הגרמנייה, בעדינות, כאמנית המגלה במברשת מאובן עתיק, היתה מבתקת את הרטיות הכרוכות סביב בטני... גופי היה נראה רע, אלוהים, הוא היה נראה רע מאוד, כמו מכשיר חשמלי ישן שנחבט מכל צדדיו... בחלק גופי התחתון, מעט מעל למפשעה, בלטו, כשתי גבעות זעירות, חלקי המעי

אשר ביתקו הרופאים בהיותי מורדם והוציאו אותם אל מחוץ לדפנות בטני. המילה קולוסטומיה שבה ועלתה בדעתי..."

זהו כאב פרטי של אדם אחד, אבל התיאור שמסרב להסיט מבטו ממה שאיננו רוצים לדעת, החלקים ה"לא יפים" של הקיום יוצרים תמונה מעניינת של אדם המתבונן בגופו הוא כמו בסרט אימה, ולאימה מוסיפה, באופן מפתיע, אחות גרמנייה, דווקא. מחלה איננה דבר יפה. והחולה כאמור חש דחוי חברתית, ראוי לגנאי בחולשתו. ונפשי מיטיב לנסח זאת:

"...למן הרגע בו שבה אלי דעתך, חשתי סלידה מעצמי ומאופן קיומי... מחלות גוררות עמן תהלוכות שלמות של נגעים שונים: מורסות, חום כבד, שיעול, אובדן עור... אלא שהיה דבר מה אחר שנתוסף להם והיה מחלחל לתוכי, ואת גודל העצבות שנפלה עליי, גודל סלידתי מעצמי, אין מילים אשר נבראו בשפת אנוש כדי לתאר."

הדובר של נפשי הוא אינדיווידואליסט חסר פשרות, יחיד המקבל את בדידותו, את זרותו בחברה. אבל בקטע יפה זה נחשף הרובר כמי שהפנים את הדימויים והציוויים החברתיים באשר לנידוי החלש והחולה, והוא סולד מעצמו. כאן הדיוקן העצמי צולח, הוא מורכב. ואסיים בפסקה יפה נוספת, על "היקום של בתי החולים":

"זה דומה בעיני לשני יקומים מקבילים. הראשון הוא יקום הבריאות - היקום אשר בחוצותיו אנשים מלהגים והם טרודים בפרנסת יומם וגידול ילדיהם, היקום בו אוהבים ונאהבים, עמלים, נוטעים וכורמים, קוצרים, מקום בו מעשי אהבה נעשים ואף זימה... אולם מנגד, קיים היקום של בית החולים - יקום בו מחשבות האדם הולכות ונמוגות ככל שמאריכים ימיו בו, יקום בו הדברים הערכיים הופכים חסרי חשיבות, טיפשיים, קטנים, ולמעשה, בו לא ניתן לעשות דבר, זולת להרהר על אודות הרצון לשוב ולחיות ככל האדם." ♦

להיאבק, להרוף את אותה זרובית החוצה מגופי, לזעוק, בעוד אותו מכשיר אלקטרוני היה מזרים בקצב מונוטוני את תכולת חומר הבריום לחלל מעיי... וכל כך בושתי, כל כך בושתי, הייתי נבוך עד אימה."

חדר הניתוח והבדיקות כוירת התרחשות של סרטי אימה, מול המפלצות הרפואיות שמטרתן לרפא, אבל הן מבעותות בפעילותן. זהו וידוי של אדם אחד, אבל הוא נתון קול לכל מי שנקלע למצב שכזה, ויפה הכנות בהצבעה על המבוכה והבושה הכרוכות בכך.

יפה גם התיאור של אב ובנו בדרכם לניתוח: דמות האב שאמורה לגונן על הילד-נער מכל רע, אבל אין זה אפשרי. ובבתי החולים כל שיש לנו בדרך כלל הם קרובי משפחתנו, רק הם המוכנים או נאלצים לסבול את התהליך:

"אבי הטוב. אבי הצנוע, האוהב. האדם הפשוט, השתקן, איש העמל שמעולם לא הכרתיו די הצורך... ואני חשתי לראשונה, מזה שנים של נתק, כי ליבו דואב עליי ורחמיו נכמרים... אין תועלת ברגש רחמים בגלוי כלפי אדם השרוי במצב חולי, אין בכך כל מועיל. להיפך. יש בכך להחלישו למעלה מחולשתו הנוכחית..."

סופר ריאליסטי נבחן ביכולתו להאיר את מורכבות הקיום באבחנות בלתי שגרתיות. ואכן, הרחמים מכבידים על החולה, בניגוד לתחושת שותפות למשל.

כאמור, נפשי או דוברו מוצאים יופי גם בבית החולים - וכך מתואר אותו גיהנום מואר:

"איני סבור שיש בית חולים מרהיב ביופיו בארץ ישראל, כה כביר, פשוט ונקי, כבית החולים 'שניידר' לילדים אשר בפאתי פתח תקווה. רצפת המבוא מרוצפת שיש לבן, בגוון קרמי אפרפר, מבריק... פה ושם מצויירים ספסלי אבן כבירים, גם הם בעלי עיטורים, כשממעל מתנשא המבנה עצמו, מעפיל השמימה... חשבתני; אלוהים, בכל היופי הזה, בלבן, חבוי הכאב הכביר מכל, וזהו כאבם של הילדים... במקום הכביר היו גם גני משחק, ספריות לטף, מרשאות רחבות, אולמות שעשועים, אחיות צעירות, ליצנים אשר היו מגיעים תדיר... היה זה גן עדן לילדים. אלא שבה בעת, היה זה הגיהנום. בתוך המבנה הזה, במסדרונותיו הנסתרים... היו נאבקים מדי רגע ילדים שונים על חייהם. פה, ממש פה, נערכו ניתוחים כירורגיים שונים וטיפולי כימותרפיה... עד כי היו מביאים את הילדים למצב בו בעיניהם הרעב לחיים, פוסעים במסדרונות עם מיטב צעצועיהם וללא חיוך."

זהו קטע פרוזה טוב, כי הוא מצליח להעביר ייסורים איומים, מבלי לצרוח על הדף. אי-אפשר לתאר את האימה בכאב ילדים, אלא תוך שימוש באמצעים אמנותיים מרחיקים - כאן זאת הדיכטומיה בין היופי של בית החולים, התמימות של הצעצועים, ואימת הטיפולים. התיאור יוצר מרקם מפתיע.

ובכל זאת, מפעם לפעם גולש הספר ליומניות מתישה למדי, כמו בקטע הבא: "את השורות הבודדות שפותחות פרק זה, אני מביא מתוך יומני הראשון מאז כניסתי לבית החולים ואילך. היומן הראשון במספר, מתוך עשרה שנכתבו שם... מזה זמן רב שלא עיינתי בו... ומשמצאתי לאחר חיפושים ממושכים, ראיתיו מעלה אבק בקרן זוית אפלה של ארון גנוזי..." כאן היה צריך עורך לבוא עם מספריו ולגזור. כך גם קטע המטאפיזי, הקלישאתי למדי, שהרי כבר היו בעולם פרידריך ניטשה ולפניו בליזו פסקל והגיגיו האקזיסטנציאליסטיים: "מאז ומעולם הייתי לבדי. אני סבור שכולנו לבדנו פה, ושלא ניתן לנו להתייחד עם אדם אחר באופן שהוא טוטאלי. האדם, בנקודת המוקד שלו, הנו בודד... בני אנוש תולים עצמם על אחרים בתקווה שיושפעו מקרן חסדם, מן אותו האור האופף אותם, אלא שאינם מבינים, כי במעשיהם, הם מדמימים את אורם